

Κριτική βιβλιοπαρουσίαση

Χρύση Ιγγλέση: «Πρόσωπα γυναικών, προσωπεία της συνείδησης: Συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία».

Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1990

Γράφει η Μ. Νασιάκου

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, παρ' όλο που το φεμινιστικό κίνημα βρίσκεται σε ύφεση, είναι αρκετές πια οι φεμινίστριες επιστημότισσες σε πολλούς τομείς (πρώτα στην ιστορία, αλλά και στην ανθρωπολογία, στην εκπαίδευση, στην ψυχολογία) που εισάγουν στην επιστήμη τη γυναικεία οπτική και έχουν καταπιαστεί με τη μελέτη και την έρευνα της θέσης των γυναικών, της γυναικείας κατάστασης.

Το βιβλίο της Χρύσης Ιγγλέση ανήκει σε αυτή τη νέα επιστήμη που μόλις αρχίζει να καλλιεργείται, τη φεμινιστική οπτική πάνω στην ιστορία, στα κοινωνικά φαινόμενα και στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ψυχολόγος και φεμινίστρια, η συγγραφέας μάς βοηθάει να δούμε πώς με την επίδραση των φεμινιστικών ιδεών συγκροτείται στην Ελλάδα μια νέα γυναικεία ταυτότητα, θέμα που κατέχει κεντρική θέση στην ψυχολογία, και να κατανοήσουμε τη σημαντική θέση της μειοψηφίας εκείνης των γυναικών που είναι φεμινίστριες, μέσα από τις κατακτήσεις αλλά και τις δυσκολίες της νέας ταυτότητας των γυναικών.

Πρόκειται για μια μελέτη μεθοδολογικά έγκυρη και εξαντλητικά τεκμηριωμένη. Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η πλούσια βιβλιογραφία σ' ένα θέμα που δεν έχει παρουσιαστεί ως τώρα συγκροτημένα στην Ελλάδα. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, γιατί στις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ έχει παραχθεί ένα τεράστιο έργο από γυναίκες ψυχολόγους και ψυχιάτρους, το οποίο

είναι πια υποχρεωμένοι να λαβαίνουν υπόψη τους και οι πιο συντηρητικοί επιστήμονες, είτε συμφωνούν είτε όχι. Πρόκειται λοιπόν για μια έρευνα πρωτότυπη για την Ελλάδα και πολύ ενδιαφέρουσα κοινωνικά, καθώς φωτίζει ένα γνωστικό πεδίο, όχι μόνο ανεπαρκώς μελετημένο, αλλά γεμάτο παγίδες και παρανοήσεις. Το ευαίσθητο θέμα της η συγγραφέας το αντιμετωπίζει με μια προσεκτική τάση αντικειμενικότητας, πράγμα που επιτρέπει στο βιβλίο να αποδείξει και κάτι που είναι γενικότερης σημασίας. Αποδεικνύει ότι η φεμινιστική οπτική επιτρέπει στην επιστημονική ανάλυση να αποκαλύπτει δεδομένα της πραγματικότητας, που παραμένουν αόρατα με κάθε άλλη προσέγγιση.

Κύριος στόχος του βιβλίου είναι η καταγραφή και η ερμηνεία της γυναικείας συμπεριφοράς (της γυναικείας συνείδησης) για τις γυναίκες που αυτοαναγνωρίζονται στην καινούρια γυναικεία ταυτότητα, τη φεμινιστική ταυτότητα. Έτσι, το δείγμα στο οποίο στηρίζεται η έρευνα είναι τριάντα γυναίκες, φεμινίστριες, που ανήκουν σε τρεις διαφορετικές ομάδες ηλικίας και έχουν διαφορετική κοινωνική προέλευση, είναι ωστόσο όλες μορφωμένες και με ανώτερα διπλώματα.

Στην εισαγωγή του βιβλίου γίνεται η καταγραφή του προβλήματος της ψυχοκοινωνικής πραγματικότητας των γυναικών στην Ελλάδα των τελευταίων δεκαετιών. Αναπτύσσεται με θεωρητικά και ε-

μπειρικά δεδομένα το επίμαχο θέμα της γυναικείας «χειραφέτησης», η συμβολή του φεμινισμού στην αλλαγή της θέσης των γυναικών και η οικειοποίηση των αρχών του από μια μερίδα γυναικών, τις φεμινίστριες.

Στη συνέχεια γίνεται με τρόπο σαφή, αν και εκ των πραγμάτων σχηματικό, ανασκόπηση των ψυχολογικών θεωριών για να αναδειχτεί η θεωρητική τους θέση πάνω στη «θηλυκότητα». Τονίζεται ότι παρ' όλες τις διαφορές τους οι ψυχολογικές θεωρίες έχουν μια κοινή οπτική, τον τρόπο με τον οποίο θέτουν το θέμα της διαφοράς των φύλων, τρόπος που καθορίζεται από την ανδρική σκοπιά ή μάλλον από τον ανδροκεντρισμό των ερευνητικών και θεωρητικών υποθέσεων. Η συγγραφέας θα αναπτύξει αμέσως μετά τη νέα επιστημονική προσέγγιση, την ψυχολογική προσέγγιση από τη σκοπιά των γυναικών, τη φεμινιστική οπτική στην επιστήμη της ψυχολογίας. Όπως φαίνεται καθαρά από το κείμενο, η Χρύση Ιγγλέση υιοθετεί και ερμηνεύει το υλικό της με βάση την ψυχαναλυτική θεωρία, όπως την έχουν τροποποιήσει και εμπλουτίσει γυναίκες ψυχαναλύτριες και για την οποία η Τζούλι Μίτσελ (Mitchell), υπέρμαχος του Φρόυδ, γράφει ότι «είναι η πληρέστερη καταγραφή του γυναικείου ψυχισμού».

Στο επόμενο και περιγραφικό της μεθόδολογίας κεφάλαιο του βιβλίου, εικονογραφείται, για τον προσεχτικό αναγνώστη, η ιδιαιτερότητα της μεθόδου της «βιογραφικής προσέγγισης». Η Χρύση Ιγγλέση, που επέλεξε τη βιογραφική μέθοδο ως καταλληλότερη για μια ποιοτική ανάλυση, τονίζει την ιδιαιτερότητα και τη διαφορά της μεθόδου αυτής από τις άλλες κλινικές προσεγγίσεις. Η βιογραφική προσέγγιση χρησιμοποιείται σήμερα για την εμπειρική έρευνα με τον όρο «αφηγήσεις ζωής» από κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους, ιστορικούς και ψυχολόγους, πράγμα που καθορίζει, όπως είναι φυσικό, όχι μόνο τον τρόπο συλλογής του εμπειρικού υλικού αλλά και την επεξεργασία του. Η «αφήγηση ζωής» είναι μια προφορική διήγηση

της ζωής του υποκειμένου που απευθύνεται στον ερευνητή ο οποίος και την προκάλεσε. Στη διαπροσωπική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον ερευνητή και τον αφηγητή ως ισότιμα άτομα βασίζεται σε μεγάλο βαθμό η ανάπτυξη της αφήγησης και η «πληρότητα» των πληροφοριών που θα συμπληρώσουν τη μορφή της συγκεκριμένης ζωής στο παρόν. Ο ερευνητής στη συνέχεια θα δώσει τη δική του ερμηνεία στο σύνολο της ανθρώπινης εμπειρίας που κατέγραψε. Η μέθοδος αυτή, όπως δείχνει και η αξιοποίησή της από τη συγγραφέα, επανήλθε τα τελευταία χρόνια επειδή το ενδιαφέρον έχει εκ νέου εντοπιστεί στην ποιοτική προσέγγιση της έρευνας και την ποιοτική ερμηνεία των αποτελεσμάτων της.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν, και είναι η καταγραφή των αποτελεσμάτων της έρευνας, η θεματική κατάτμηση γίνεται σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις ιστορίες ζωής των γυναικών του δείγματος (Πρότυπα ανατροφής, Η κατασκευή της «γυναικείας φύσης», Σπουδές, Επάγγελμα, Γάμος). Το πιο ενδιαφέρον ίσως από τα ευρήματα της έρευνας είναι ότι η ζωή των γυναικών του δείγματος, μολονότι διαφέρουν ως προς την ηλικία και την κοινωνική θέση, έχει ορισμένα χαρακτηριστικά απολύτως κοινά και αυτά είναι οι ίδιες άμεσες και έμμεσες απαγορεύσεις που συναντούν όλες οι γυναίκες σε όλους τους τομείς που είναι πέρα από τους παραδοσιακούς γυναικείους ρόλους. Σε όλους τους χώρους των κοινωνικών σχέσεων, στους κυριότερους τομείς των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, στη σεξουαλικότητα, στις σπουδές και στο επάγγελμα, οι γυναίκες συναντούν τις ίδιες μεγάλες δυσκολίες. Όπως πειστικά αναδεικνύεται από την ανάλυση, οι τομείς της σεξουαλικότητας, των σπουδών και του επαγγέλματος είναι απαγορευμένοι στις γυναίκες, και αυτή η απαγόρευση λειτουργεί κυρίως «υπόγεια» προκαλώντας ανεξήγητες συμπεριφορές και ακατανόητες αδυναμίες, δηλαδή μεγάλες και ιδιαίτερες δυσκολίες, κοινές σε όλες τις γυναίκες, ακόμη και στις συνειδη-

τοποημένες γυναίκες, τις φεμινίστριες.

Η συγγραφέας, βασιζόμενη στην ψυχολογική προσέγγιση που λαβαίνει υπόψη τη σημασία του χώρου του ασυνειδήτου αλλά και τον κοινωνικό παράγοντα για την ερμηνεία των «αφηγήσεων ζωής», κάνει φανερούς με ισχυρά τεκμήρια τους εσωτερικούς μηχανισμούς που προσαρμόζουν τα γυναικεία βιώματα στις κοινωνικά προτεινόμενες λύσεις. Αναλύει και ερμηνεύει τις «ανεπάρκειες» που βιώνουν οι γυναίκες κυρίως ως αποτέλεσμα της ασύμμετρης κοινωνικής τους θέσης.

Το πιο ενδιαφέρον και εμπλουτιστικό μέρος της έρευνας είναι η προσπάθεια να ερμηνεύσει τη δυσκολία που διαπιστώνει ότι συναντούν οι συνειδητοποιημένες γυναίκες στους τομείς της σεξουαλικότητας, των σπουδών και του επαγγέλματος και ως ένα βαθμό και της ίδιας της φεμινιστικής συνειδητοποίησης. Ο χώρος της σεξουαλικότητας είναι ιδιαίτερα απαγορευμένος στις γυναίκες και γενικά ο χώρος της Επιθυμίας παραμένει πάντοτε, παρά τις αλλαγές που έφερε ο φεμινισμός, ο κατεξοχήν χώρος της απαγόρευσης. Στους άλλους χώρους (σπουδές, επάγγελμα) υπάρχει αρκετή κοινωνική επιτρεπτικότητα, η οποία ωστόσο είναι νόθα, όπως πετυχημένα την ονομάζει το βιβλίο. Αυτή η «νόθα επιτρεπτικότητα» αφήνει στις γυναίκες ανοιχτή τη δυνατότητα να διεκδικήσουν ανώτερες σπουδές και επαγγελματική καριέρα, αλλά με πολύ μεγάλες δυσκολίες, τις οποίες τις ζούνε σαν δικές τους αντιφάσεις. Στο χώρο της σεξουαλικότητας όμως όλες οι γυναίκες συναντούν ένα αποπνικτικό αδιέξοδο. Ο χώρος της επιθυμίας είναι απόλυτα απαγορευμένος και οι αντίποδες του συμβολικά είναι η μητρώτητα και ο γάμος.

Τον αγώνα των γυναικών, στις οποίες η φυλετική ιδεολογία έχει αναθέσει σαν προορισμό τους παραδοσιακούς γυναικείους ρόλους και εκείνες παραβιάζουν τα

«ταμπού» και διεκδικούν την αυτόνομη κοινωνική ύπαρξη, η συγγραφέας τον αναλύει με τη λογική των «συγκοινωνούντων δοχείων», διαμορφώνοντας εδώ μια ερμηνεία που αποτελεί σημαντική και πρωτότυπη προσφορά. Οι γυναίκες λειτουργούν με τρόπους που θυμίζουν την αρχή των συγκοινωνούντων δοχείων με τη στρατηγική των ανταλλαγών. Δηλαδή, κάθε παραβίαση του παραδοσιακού ρόλου την οποία κατακτούν (π.χ. μεταπτυχιακές σπουδές) προκαλεί και μια οπισθοχώρηση σε κάποιον άλλο χώρο αποδοχής του παραδοσιακού ρόλου (π.χ. γάμος ή εγκυμοσύνη), πράγμα που δείχνει την αγωνία που προκαλεί η παραβίαση των κοινωνικών επιταγών για το γυναικείο ρόλο και άρα το μέγεθος της κοινωνικής απαγόρευσης. Ο μηχανισμός αυτός ερμηνεύει την προσαρμογή των συνειδητοποιημένων γυναικών που παλεύουν να συγκροτήσουν μια καινούρια γυναικεία ταυτότητα μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής καταπίεσης. Οι διαδικασίες φεμινιστικής συνειδητοποίησης δεν αναιρούν τα παλιά βιώματα που λειτουργούν σαν εσωτερικά εμπόδια και, πράγμα ακόμα πιο σοβαρό, δεν τα ματαιώνουν. Αποτέλεσμα είναι οι γυναίκες να αποτιμούν η καθεμιά την προσωπική της διαδρομή αρνητικά και να υποτιμούν τις επιτυχίες τους, καθώς δεν αντιλαμβάνονται το μέγεθος των εμποδίων που συνάντησαν από τη στιγμή που αρνήθηκαν την παραδοσιακή γυναικεία ταυτότητα.

Χρειάζεται, καταλήγει η συγγραφέας, να εξευρεθεί ο φεμινιστικός λόγος που θα συνυπολογίσει τη σημασία των εσωτερικών εμποδίων και θα αποτιμήσει το ψυχικό κόστος που χρειάζεται η παράκαμψή τους, «ένας φεμινιστικός λόγος που θα δράσει απενοχοποιητικά» για τις γυναίκες στην Ελλάδα σήμερα που υπερβαίνουν τα όρια και συγκροτούν τη νέα γυναικεία ταυτότητα.